

УДК 378.1:323.272

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.2>**Т. М. Калініченко**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романської філології
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1921–1929 РР.)

Аналіз, проведений у дослідженні, дозволив виявити і схарактеризувати головні особливості організації освітнього процесу у вищій школі Наддніпрянської України 1921–1929 рр., беручи до уваги нормативно-правові матеріали, архівні документи, науково-історичну літературу. Комплексне вивчення названих документів допомогло отримати нову інтерпретацію цієї наукової проблеми. Мета статті – проаналізувати нормативно-правові матеріали, архівні документи, наукову літературу, виявити і охарактеризувати головні особливості організації освітнього процесу у вищій школі Наддніпрянської України (1921–1929 рр.). Методи, завдяки яким проведено дослідження, є загальнонауковими, такими як: історико-педагогічний аналіз, узагальнення, синтез, порівняння нормативно-правових матеріалів, архівних документів, науково-історичної літератури, які дозволили визначити особливості організації освітнього процесу у вищій школі Наддніпрянської України у 20-ті рр. ХХ ст.; за допомогою історико-структурного методу були класифіковані наукові джерела. З'ясовано, що засновано 4 тисячі «повних» і стільки ж «половинних» стипендій для студентів, з'явилися нечисленні «стипендії спеціального призначення»; пізніше призначено вже 21 тисяча стипендій, при цьому академічна успішність та матеріальне забезпечення осіб, що претендували на них, бралися до уваги. Доведено, що відновлено плату за навчання, і велика частина вихованців вищої школи підпала під дію цього процесу. Установлено, які документи, що конкретизували правила вступу до ЗВО, було видано; пізніше ці інструкції зазнали змін. Виявлено, що створювались предметні комісії в закладах вищої освіти, сфера діяльності яких охоплювала різні питання життя вищої школи. Було введено систему «практикантства» під час навчання у ЗВО, а також «практичного стажу» для випускників. Висвітлено процедуру надання випускнику відповідної кваліфікації, підготовки та захисту дипломної праці, що відбувалося прилюдно під час засідання комісії під головуванням декана і в присутності керівника, рецензента, професорів.

Ключові слова: вища освіта, вища школа, стипендії, плата за навчання, студенти, Наддніпрянська Україна.

Постановка проблеми. Глибоке вивчення національних надбань у сфері вищої освіти, особливо на етапі, коли зміни і нововведення приводили до освітніх реформ, набуває великого змісту, особливо враховуючи прагнення України досягти сталого розвитку, що зумовлює актуальність цього дослідження. На етапі модернізації системи вищої освіти УСРР, маючи на меті введення положень політики коренізації у 20-ті рр. ХХ століття, формувалася вітчизняна еліта управлінців, українська мова поширювалася на всі заклади освіти, зокрема вищої, можливо було побачити новий виток розвитку національної культури й освіти. У ту віху розвитку українського суспільства освітній процес у вищій школі Наддніпрянської України зазнав серйозних перетворень, а саме: процесом пролетаризації студентства було започатковано надання стипендій разом з уведенням плати за навчання, утворилися навчально-контрольні та предметні комісії, зазнали реорганізації правила вступу і завершення навчання у ВНЗ. Ці зміни знайшли відображення в цілій низці різноманітних документів, які були ретельно проаналізовані в межах даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз генези вищої освіти в Україні, особливо складних часів, коли відбувались перетворення в державі, завжди заслуговують на особливу увагу науковців. Так, В. Мацежинський, Ю. Гладь, Л. Тарасенко провели просопографічне дослідження діяльності Станіслава Дністрянського у Львівському університеті [1]. І. Коляда, К. Юдова-Романова, М. Петрикас у контексті історії української революції (1917–1921) простежили за роботою інституту Київського губернського комісара (березень – листопад 1917 р.) [2]. У науковій статті І. Таможської представлено комплексне студювання законодавчого забезпечення процесу підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. [3]. У розвідці А. Остапенко представлено аналіз методичної діяльності доцента Чернігівського педагогічного інституту І. Львова кінця ХІХ – початку ХХ ст. [4].

Мета статті – проаналізувати нормативно-правові матеріали, архівні документи, наукову літературу, виявити і охарактеризувати головні

особливості організації освітнього процесу у вищій школі Наддніпрянської України (1921–1929 рр.).

Виклад основного матеріалу. У 1922/1923 навчальному році 4 тисячі «повних» (7200 крб. на місяць – тільки для робфаківців) і 4 тисячі «половинних» («учням інших шкільних закладів профосвіти») стипендій було призначено, щоб виконати постанову «забезпечення учнів із середовища пролетарів і незаможних селян» [5, с. 15, 17].

Пізніше, в 1926/1927 навчальному році було призначено 21 тисячу стипендій. Розмір цих стипендій визначався «поясним розташуванням» вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ); у м. Харкові (1-й пояс) він був на 40% більше, ніж у 6-му, останньому (ВНЗ, «що знаходяться поза округовими центрами») [6, с. 1]. Разом із тим було створено кілька «стипендій спеціального призначення», наприклад: ім. 8-го березня, ім. І. Франка, ім. Г. Петровського, які були у 2–2,5 рази більше. Профспілкові, партійні, комсомольські організації ВНЗ могли їх призначити студентам, в яких був «виробничий, громадсько-професійний, революційний, партійний або червоноармійський стаж не менше 5-ти років». Матеріальне забезпечення і академічна успішність грали велику роль у призначенні всіх типів стипендій [7, с. 4].

Грошова допомога призначалась невеликій частині студентів, тоді як більша частина учнів ВНЗ повинна була сплачувати за навчання, тому що навесні 1922 року РНК України скасував свою постанову від березня 1919 року про анулювання плати «в школах усіх типів» (що стосується вищої школи). Комісаріат освіти повинен був окреслити розмір платні, опрацювати документи з цього приводу [8; 9, с. 861].

Було затверджено «Інструкцію щодо ведення платні за навчання в інститутах і технікумах УСРР», згідно з якою з 1-го триместру 1922 року вводиться плата за навчання, а заборгованість призводить до виключення з ВНЗ; тільки місцеві комісії із соціального забезпечення учнів мають право звільнювати від плати: у всіх ВНЗ – не більше 30% студентів, у ВНЗ мистецького спрямування – не більше 10% [10].

Умови, згадані вище, могли змінюватися. Так, починаючи з 1924/1925 навчального року слухачі, які отримували державні стипендії, не сплачували за навчання; інших стипендіальна комісія класифікувала в чотири категорії, вони вносили 25, 50, 75 і 100% визначеної платні [11].

У 1923 році в Кодексі законів про народну освіту (далі – «Кодекс законів...») було затверджено документи відносно роботи навчально-контрольних та предметних комісій, вступу і завершення навчання у ВНЗ, діяльності робітничих факультетів.

«Правила прийому до інститутів і технікумів УСРР у 1923 році», «Інструкція приймальним

комісіям інститутів і технікумів...», «Інструкція Губпрофосам про порядок відрядження для вступу у ВНЗ, робфаки і профшколи УСРР» були прийняті, маючи на меті уточнення щодо прийому першокурсників. Зміст цих документів майже збігався з відповідними статтями «Кодексу законів...», але мав і відхилення. На противагу «Кодексу...» в «Правилах...» йшлося, що: випускники робфаків, вечірніх робітничих технікумів, професійних шкіл відповідної спеціальності не повинні здавати вступні іспити, якщо вони мають стаж; документ про освіту присутній у переліку, але є необов'язковим; прийом відбувається раз на рік, у серпні місяці, а не перед кожним триместром; мають право вступати в інститути особи не молодше 18-ти, в технікуми – 17-ти років [12]. «Інструкція Губпрофосам...» наголошувала (окрім того, що зазначено в «Кодексі законів...»), що в деяких губерніях (Одеській, Катеринославській, Харківській, Донецькій, Київській) можливо було перевіряти знання тих, що відряджаються в інститути при Губпрофосах (ця організація також розподіляла вакансії між військовими, профспілковими, партійними органами та комнезами, «згідно з визначеними Радянською владою класовими ознаками»); приймальні комісії інститутів займалися «перевіркою правильності командировок» [9, с. 887; 13]. «Інструкція приймальним комісіям...» стверджувала: якщо особи не звільнені від перевірки знань, то вона «здійснюється іспитовими комісіями у складі членів приймальної комісії (представники губернської ради профспілок та управління інституту або комітету технікуму під головуванням представника Губпрофосу) та осіб запрошених педагогів»; увагу звертали «не тільки на формальні знання в межах програми іспитів», (їх визначав Губпрофос), але й «на практичне їх застосування, а також на суспільно-політичний розвиток кандидатів». Було дозволено складати іспит повторно «не більш ніж із двох предметів», якщо результати не були задовільними; відповідно до цього документу до ВНЗ зараховували «передусім членів комуністичної партії та кваліфікованих робітників; у другу – членів профспілок, незаможних селян та демобілізованих червоноармійців; у третю чергу – інших осіб» [14, с. 32].

Невдовзі вимоги й умови вступу до ВНЗ зазнали змін. По-перше, склад вузівських і губернських приймальних комісій було змінено; на чолі приймальних комісій ВНЗ були представники навчального закладу. По-друге, особи, які вступають, мали надавати «довідку про одержану освіту», але це міг бути не документ про завершення курсу в середній школі (раніше документ був факультативний). По-третє, «систему розкладки місць для приймання до вищих шкіл» анульовано в середині 20-х років і створено порядок

вступу за «куріями» (трудова інтелігенція, селяни, кустарі, робітники), в якому головна роль відводиться принципу комплектування ВНЗ за класами. Нарешті, тільки випускники робфаків мають право вступати до ВНЗ без іспитів; студенти шкіл фабрично-заводського учнівства і професійних шкіл приймаються «по відповідному іспиті їх при вищій школі», інші здають іспит і повинні мати «рекомендації від професійних або громадських організацій» [15; 16, с. 7; 17].

«Положення про комісії спеціалістів (предметні комісії) при інститутах УСРР», ухвалене «на виконання статей 325 та 326» Кодексу законів про народну освіту, мало завдання («навчально-методичні справи, що стосуються однієї або декількох споріднених дисциплін, які викладаються в інституті»), склад (науково-педагогічні працівники, які викладають предмет, на чолі з одним із професорів, «які належать до цієї комісії»), підпорядкування (факультетській комісії і декану). Предметні комісії визначали порядок контролю над виконанням навчального плану студентами і викладачами, надавали пропозиції факультетській комісії щодо кандидатів на викладацькі посади та рекомендували кращих випускників для наукової підготовки в аспірантурі, займалися питаннями розроблення робочих програм і планів для даної групи дисциплін і методів викладання, розподіляли курси між викладачами [18, с. 4].

Новий варіант документа («Положення про предметні комісії у ВУЗах УСРР») був схожий з попереднім, але мав і відмінності. Передусім можливо було відкривати предметні комісії на педкурсах і в технікумах, вони підпорядковувались комітетам цих закладів. По-друге, не тільки професори очолювали предметні комісії, а взагалі особи, «обрані з числа викладачів, що належать до даної комісії». До того ж предметні комісії розробляли також доцільні форми перевірки знань студентів [19, с. 11].

Стаття 380 «Кодексу законів...» стисло регламентувала завершення студентами курсу навчання у ВНЗ, тобто вони повинні були виконати всі вимоги навчального і робочого планів, мати стаж, підготувати і захистити самостійну роботу [9, с. 888].

Перший елемент мав на увазі заліки по всіх обов'язкових курсових проектах, лабораторних роботах, переводних іспитах, по спеціальній і загальній практиці. Щодо другого елемента, то він описувався двома документами. Перший – постановою РНК (від 4 травня 1923 року) «Про практичний стаж осіб, що прослухали курс Вищих Шкіл УСРР» – наголошував, що «всі особи, що прослухали курс Вищих Шкіл..., зобов'язані проходити по своєму фахові в державних, громадських і приватних установах і підприємствах практичний стаж, тривалість якого встановлює комісаріат освіти»

[20, с. 495]. Другий документ (інструкції про видачу свідоцтв студентам ВНЗ) зазначав: після навчання вихованець отримує «залікову книжку по стажу» і тимчасове свідоцтво про його закінчення, після стажу – посвідчення про його залік. Потім тимчасове свідоцтво і посвідчення про проходження стажу передавалось до Головопрофосу, який приймав рішення про видачу «остаточного свідоцтва про закінчення ВУЗу» [21, с. 16].

Третій елемент був описаний у «Положенні про дипломні роботи». Згідно з цим документом самостійна дипломна робота (або проект) є «такою, щоб студент <...> міг виявити свої творчі здібності в обраній галузі, широке знайомство зі сферою даного виробництва, вміння аналізувати та систематизувати відповідний матеріал, <...> робити певні висновки і захищати їх» [22, с. 19]. Саме предметні комісії повинні розробляти теми дипломних робіт, студенти ж могли вибирати одну тему перед восьмим триместром; якщо тема була складною, то працювало над нею кілька студентів. Дипломний проект розроблявся під управлінням призначеного викладача. Коли роботу над ним було завершено, проект подавався (через факультетську комісію і декана) і розглядався рецензентами, захист був останнім етапом, який проходив на відкритому засіданні факультету, рецензенти також брали в ньому участь.

У згаданих вище документах не зазначено, чи йшов захист дипломного проекту перед стажуванням. Ми вважаємо, що ВНЗ самі приймали це рішення протягом деякого часу. Як-от «Інструкція про організацію практиканства по ВУЗах», прийнята в лютому 1925 року, згадує навчальні заклади, «де дипломна праця (проект) виконується на останньому курсі», та ті, «де дипломна праця виконується після стажу» [23, с. 26].

У 1925 році було затверджено «Положення про дипломові і кандидатські праці» й інструкцію про їх виконання, в яких ґрунтовно визначався процес завершення курсу ВНЗ.

Перший документ відміняв процедуру написання дипломних проектів і встановлював двоступінчатий порядок. Першою частиною була «контрольна або кандидатська праця, що довершує освіту в інституті», після її захисту випускник отримував «посвідчення про закінчення інституту» і мав пройти стажування на виробництві. Другою частиною – дипломна робота, яку писали «по закінченні інституту за відбування – після інституту – призначеного виробничого стажу», період котрого врегульовано пізніше: один–два роки для вихованців інститутів і шість місяців – для випускників технікумів [24, с. 35–36; 25, с. 55].

Другий документ «Про порядок виконання кваліфікаційних та кандидатських праць по ВУЗах УСРР» (інструкція Державного науково-методичного комітету НКО УСРР) наголошував, що

кандидатська праця, яку потрібно реалізувати в останньому триместрі, дозволяє тільки називати студента «кандидатом на кваліфікацію інженера». Випускник сам визначав тему з тих, «що вироблено предметовими комісіями»; прилюдний захист роботи не мав місце, а її оцінку надавала предметна комісія «на підставі висновків, що їх подано керівником». Документ додавав, що лише в соціально-економічних ВНЗ і в інститутах народної освіти кандидатська праця є неодмінною, що ж стосується навчальних закладів інших «вертикалей», то «значна кількість курсових проектів і лабораторних робіт комплексного характеру» могли стати заміною [26, с. 4–6].

Студенту потрібно було «самостійно під час стажування» вибрати тему кваліфікаційної (дипломної) роботи, потім він ухвалював її «щодо відповідності фаховому завданню» у ВНЗ. Допускалося, що робота буде здійснюватися, «керуючись керівництвом професури», під час і після стажування (протягом двох триместрів). Захищати дипломну роботу слід було прилюдно «в особливій комісії» (на чолі з деканом, у присутності рецензента, керівника, професорів). Результати захисту впливали на кваліфікацію, тобто претендент міг стати тільки «спеціалістом певної галузі» або спеціалістом-організатором. Якщо захист кваліфікаційної роботи був незадовільний, то після «більш ґрунтовної проробки теми» надавали право його провести ще раз [26, с. 6–7].

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного аналізу нормативно-правових матеріалів, архівних паперів, наукової літератури виявлено і схарактеризовано головні особливості організації освітнього процесу у вищій школі Наддніпрянської України 1921–1929 рр. З'ясовано, що було засновано 4 тисячі «повних» і стільки ж «половинних» стипендій для студентів, з'явилися також нечисленні «стипендії спеціального призначення»; пізніше було призначено вже 21 тисяча стипендій. При цьому враховували академічну успішність та матеріальне забезпечення осіб, що претендували на них. Поряд із цим відновили плату за навчання, і під дію цього процесу підпала велика частина вихованців ЗВО. Були видані документи, які конкретизували правила вступу до вищої школи, згодом ці інструкції також зазнали змін. Створювались предметні комісії в закладах вищої освіти, сфера діяльності яких охоплювала різні питання життя вищої школи. Було введено систему «практиканства» під час навчання у ЗВО, а також «практичного стажу» для випускників. Висвітлено процедуру надання випускнику відповідної кваліфікації, підготовки та захисту дипломної праці.

Список використаної літератури:

1. Macierzyński W., Glado Y., Tarasenko L. Stanislav Dnistrianskyi and Lviv University: The

- Prosopographic Research. *East European Historical Bulletin*. Drohobych, 2020. Issue 17. P. 79–89. doi: 10.24919/2519-058x.17.218185
2. Koliada I., Iudova-Romanova K., Petrikas M. Institute Of Kyiv Province Commissioner (March – November Of 1917): To The History Of The Ukrainian Revolution (1917–1921). *East European Historical Bulletin*. Drohobych, 2020. Issue 17. P. 124–135. doi: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.17.218192>
 3. Таможська І.В. Законодавче забезпечення процесу підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол. : А. Сущенко (гол. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 69. Т. 1. С. 32–36. doi: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.5>
 4. Остапенко А.В. Методична діяльність доцента Чернігівського педагогічного інституту І. Львова кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол. : А. Сущенко (гол. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 71. Т. 1. С. 61–64. doi: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.71-1.9>
 5. Калініченко Т.М. Формування нової моделі вищої освіти в Україні в умовах радянської тоталітарної системи (20-ті роки ХХ ст.). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол. : А. Сущенко (гол. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 69. Т. 1. С. 14–18. doi: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.2>
 6. Про розподіл стипендій профосвіти на 1926-27 рік. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1926. № 17. С. 1–3.
 7. Про стипендії ім. Петровського Г.І. та поза категорійні стипендії для студентів ВУЗів. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1927. № 27. С. 4–5.
 8. Про плату за навчання в школах усіх типів. *Культурне будівництво в Українській РСР* : у 2-х т. Київ : Госполітвидав УРСР, 1959. Т. 1. С. 35.
 9. Кодекс законів о народном просвещении УССР. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины*. 1922. № 49. С. 850–922.
 10. Інструкція щодо введення платні за право навчання в інститутах і технікумах УСРР. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1922. № 27–35. С. 52–53.
 11. Про платню за навчання в ВУЗах УСРР на 1924-25-й навчальний рік. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1924. № 3–4. С. 73–77.

12. Правила приема в институты и техникумы УССР в 1923 году. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1923. № 3–4. С. 26–27.
13. Инструкция Губпрофорбам о порядке командирования для поступления в ВУЗы, рабфаки и профкомы УССР. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1923. № 3–4. С. 29–31.
14. Инструкция приемным комиссиям институтам и техникумам УССР к приему в 1923 г. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1923. № 3–4. С. 31–33.
15. Інструкція про приймання до ВУЗів та шкіл масової професійної освіти УСРР в 25-26 академ. році. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1925. № 4. С. 72–73.
16. Про приймання до вищих шкіл УСРР. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1926. № 12. С. 6–7.
17. Про підсумки прийому до ВУЗів та робітфаків в 1928/29 році. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1929. № 22. С. 4–7.
18. Положение о комиссиях специалистов (предметных комиссиях) при институтах УССР. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1923. № 1–2. С. 4–5.
19. Положение о предметных комиссиях в ВУЗах УССР. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1924. № 2. С. 11–12.
20. Про практичний стан осіб, що прослухали курс Вищих Шкіл. *Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України*. 1923. Ч. 16. Відділ перший. С. 495–496.
21. Инструкция о порядке выдачи удостоверений, окончившим ВУЗы. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1923. № 5–6. С. 16–17.
22. Положение о самостоятельных (дипломах) работах. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1923. № 3–4. С. 19–20.
23. Інструкція про організацію практиканства по ВУЗах. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1925. № 2. С. 25–29.
24. Положення про дипломові та кандидатські праці. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1925. № 2. С. 35–36.
25. Додаток до обіжника ч. 517/42086 з дня 1/XII-1925 р. про порядок закінчення ВУЗів. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1926. № 8. С. 52–57.
26. Про порядок виконання кваліфікаційних та кандидатських праць по ВУЗах УСРР. *Матеріали державного науково-методичного комітету (Народний комісаріат освіти УСРР)*. 1925. № 5. С. 3–9.

Kalinichenko T. Organization of educational process in higher school of Dnieper Ukraine (1921–1929)

The analysis conducted in the study allowed to identify and characterize the main features of the organization of the educational process in the higher school of Dnieper Ukraine in 1921–1929, taking into account normative and legal materials, archival papers, scientific and historical literature. A comprehensive study of these documents helped to get a new interpretation of this scientific problem. The purpose of the article is to analyze normative and legal materials, archival papers, scientific literature, identify and characterize the main features of the organization of the educational process in the higher school of Dnieper Ukraine (1921–1929). The methods used in the research are general scientific, such as: historical and pedagogical analysis, generalization, synthesis, comparison of normative and legal materials, archival papers, scientific and historical literature which allowed to determine the features of the organization of the educational process in the higher school of Dnieper Ukraine (1921–1929); historical and structural method helped to classify scientific sources. It has been found that 4,000 «full» and as many «half» scholarships for students were established, several «special purpose scholarships» appeared; later 21,000 scholarships were awarded, academic performance and material support of the applicants were taken into account. It has been proven that tuition fees were restored and most of the high school students were affected by that process. It has been established which documents were issued that specified the rules of admission to institutions of higher education; those instructions were later changed. It has been revealed that subject commissions were created in institutions of higher education, the sphere of activity of which covered various issues of higher school life. A system of «internship» was introduced during the training in institutions of higher education, as well as «practical training» for graduates. The procedure of providing graduates with the appropriate qualification, preparation and defense of diploma project, which took place in public during a meeting of the commission chaired by the dean and in the presence of the head, reviewer, professors has been highlighted.

Key words: higher education, higher school, scholarship, tuition fee, students, Dnieper Ukraine.